

ТМ	Г. XXIV	Бр. 3-4	Стр. 193 - 216	Ниш	јул - децембар	2000.
----	---------	---------	----------------	-----	----------------	-------

UDK 316.33:330.831+316.663:316.343.652

Прегледни чланак

Ратко Нешковић

Примљено: 11.04.2000.

Филолошки факултет
Београд

КРИТИКА НЕОЛИБЕРАЛИЗМА КАО ИДЕОЛОГИЈЕ БЕЗАЛТЕРНАТИВНОГ ПОРЕТКА (Или: о могућности ангажованог интелектуалца данас)

Резиме

Рад представља опширан приказ идеја садржаних у књизи савременог француског социолога, Пјера Бурдијеа, "*Сигнална светла (Прилози за отпор неолибералној инвазији)*". Презентујући и коментаришући Бурдијеове идеје, аутор истовремено износи сопствене рефлексije о неолибералној мондијализацији и глобализацији, као и могућности аутентичног ангажовања интелектуалца у нашем времену.

Кључне речи: неолиберализам, мондијализација, глобализација, интелектуални ангажман.

Увод: где је "привилеговано место" за критику савремености?

1. У сваком времену и у сваком друштву постоје она "привилегована места" или "очигледна места" која се у битном мишљењу не могу ни превидети ни забашурити већ се морају осветлити "сигналним светлима" критичког мишљења и истраживања. На самом крају двадесетог века је скоро посве очигледно да је неолиберални пројект (мондијализација, глобализација, нови светски поредак као и оно што га омогућава и што из тога консеквентно следи) управо то привилеговано место друштвеног мишљења које се мора дубински расветљавати и критички доводити у питање. То место представља и почетак сваке друге критике друштва. Истина, многи би хтели да у име те критике забашуре друга друштвена поља која се, такође, у једном одговорном мишљењу не могу превидети. Критика неолибералног пројекта и његове последње и екстремне

консеквенсе (агресија НАТО пакта на Југославију) догађа се у нас на транспарентан али посве небитан и редуциран (политички) начин, и то најчешће као алиби за изостанак дубље критике наше стварности, па и као алиби за нашу изолацију и самоизолацију. Но, како је критичка мисао светско добро, а не омеђен простор, у могућности смо да се служимо дубљим спознајама које су освојене у другим срединама. Тако невелика књига француског социолога Пјера Бурдијеа *Сигнална светла*¹, речитија по свом поднаслову – *Прилози за отпор неолибералној инвазији* - на инструктиван начин демонстрира могућност дубљег спознавања неолибералног пројекта, његових консеквенци, али и могућност аутентичног ангажовања интелектуалца у нашем времену. Овде се уверљиво показује како критика неолибералне мондијалистичке инвазије има смисла и оправдања само ако се доследно спушта до нивоа стварног живота људи у нашем времену, а да притом буде и конкретна и аутономна. Бурдијеови текстови су непосредне реакције на друштвено збивање и друштвено мишљење (интервјуи, полемике, критичке реакције и коментари, учешће у расправама, говори пред штрајкачима, демонстрантима, на синдикалним скуповима, поговори за књиге и сл). То је интелектуални ангажман који не бира повод већ реагује на конкретне проблеме а да притом не пада с теоријског нивоа. Зато ова књига, уз неке друге књиге (на пример, Н. Чомског, Х. М. Енценсбергера...) може да попуни не мале празнине у нашој друштвеној мисли и да покаже како је истински ангажман интелектуалца данас и нужан и могућ и да не мора да буде дневнополитички приземан и баналан.

Пјер Бурдије (1930) је истакнути француски социолог и ангажовани интелектуалац. Наравно, ово друго одређење је из бројних разлога већ испало из употребе и није више саморазумљиво. Штавише, избегава се у представљању некога теоретичара, истраживача, писца, новинара. Но, показало се да се у представљању овог теоретичара и социјалног истраживача може, или чак мора, додати предикат "ангажовани интелектуалац", а да то не звучи банално нити се тиме Бурдије сврстава у неку дневнополитичку позицију или политичку партију. То је зато што он демонстрира један особен ангажман, најближи оном који су некад демонстрирали А. Ками, Ж.П. Сартр, касније Ј. Хабермас, данас Х. М. Енценсбергер или Чомски. Бурдије настоји да буде свој, дакле аутономан мислилац, има храбрости да се издвоји из владавинског и конформистичког миљеа. Он, једноставно, не пристаје да буде техничар јавног мњења и јавномњењских по-

¹ Пјер Бурдије, *Сигнална светла (Прилози за отпор неолибералној инвазији)*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

луистина, индукованих истина или партијских ставова. Њему је стало до тога да афирмише интелектуалност филозофског типа, тачније оно просвећено полазиште које има страст да доведе у питање све очигледности и све привиде истина и пређе преко партикуларних хоризоната. То је, истовремено, напор социолога, интелектуалца-критичара и то најпре критичара јавномнењске доксе која све може да оправда, укључив ту и јефтин популизам, насиље, ксенофобију, ратове, окупације малих народа и сл. Зато Бурдије може од сваког интелектуалца да очекује да буде противтег докси, иако зна да је то тешко, између осталог и зато што је интелектуалац данас остао без најважнијег упоришта, односно без живог присуства великих претходника. Ту он има на уму то што су јавномнењска докса али и нова владавинска идеологија успеле да из својих полазишта, садржине и реторике, потпуно избаце историјско памћење и све велике мртве интелектуалце-критичаре: Ничеа, Маркса, Сартра, Камија, Фукоа а можда и неугодне запиткиваче Сократа и Волтера. То Бурдијеу данас не делује као случајност јер је очигледно да савремени владавински ум има потребу да затре и сваку успомену на слободно и критичко мишљење.

У свом наступању против јавномнењске доксе и неолибералног фатализма Бурдије настоји да оголи сваки цинизам и превару у јавном наступању. Он ту има у виду пре свега оне бројне симултане или неутралне игре политичара (и интелектуалаца) на више разбоја које им омогућавају "да све имају а да ништа не плате". Он критикује неприкривено богаћење, корупцију, грамзивост, тежњу ка привилегијама оних који се декларишу као велики левичари и интелектуалци. То понашање он је одредио као "поље двоструке недоследности", "полуреволюционарности", "полудемократичности", "полу-левице" и сл. Међу таквим, двоструко недоследним, као и међу неутралним и интегрисаним интелектуалцима он посебно указује на мноштво бивших левичара, декларисаних левичара данас, декларисаних самосталних интелектуалаца и то зато што му се чини да њихово понашање охрабрује, појачава и симболички оснажује праксу интегрисања у владавински поредак и његову идеологију. Зато одлучно одбија да буде заједно с мноштвом тих "интегрисаних" у неки интерес, у јавномнењску, партијску или неолибералистичку доксу. Бурдије у том одбијању успева пре свега зато што је упоран и доследан у настојању да разоткрије слабости јавномнењског индукованог става који се заснива на поједностављивању, двосмисленостима, дихотомијама, манихејству и то без икаквих дубљих анализа, диференцирања, истраживања. Њему, пак, изгледа очигледним да се без истраживања основа и консеквенси неолибералистичке доксе, њених механизма и симболичких представника не може освојити критички став и делотворно мишљење и деловање у нашем времену.

2. Бурдијеови текстови у књизи *Сигнална светла* усмеравајућим поднасловом (*Прилози неолибералној инвазији*) нашег читаоца једнозначно упућују на агресију НАТО пакта на Југославију. Међутим, то је само једна драстична консеквенца у сложеном узрочно-последичном ланцу неолибералне мондијализације или глобализације. Аутор је свестан тог ланца и опасности које он хоће својим "сигналним светлима" да учину људском знању очигледним. Те опасности он налази у самим темељима или у логици модерног света и зато оцењује да оне нису ни мале ни спорадичне ни случајне.

Ови прилози писани су конкретним поводом, као непосредан интелектуални отпор препознатљивим или очигледним опасностима по цео свет. Ове прилоге и сам аутор не доживљава као "методички контролисане списе". Ови списи, сем можда једног, нису дубље анализе већ указивања, продорне критике, откривање проблема и то на разоран и бескомпромисни начин. Пажљиви читалац ће у овим текстовима препознати ону волтеровску носталгију, успомену на страст да се отворено и храбро говори и о ономе што би већина хтела да прећути. Бурдије посве самосвесно тежи да пробуди идеје о стварној солидарности и заједништву с онима који се данас боре, стварају и пате. На левичарској носталгији он хоће да спречи заборав о империјалној природи капитала, а конкретно заборав социјалних тековина европске историје и јединства европског радништва али и јединства и достојанства Европе. Заправо он би у овом свету доминације хтео бројним борбеним позицијама да дода оно "мало душе" и то указивањем на могућност филозофски инспирисане мисли да поправи оно што је економска мисао неолиберализма покварила. Реч је о произвођењу и наметању идеја о неолибералној доминацији (економистички устројени живот људи) као природним и идеалним стањима историје. Нада у име које Бурдије наступа је изворно интелектуално мотивисана: разбити привид једногласја које данас на Западу чини суштину доминантног неолибералистичког дискурса. Ту је садржан и најдубљи смисао и садржина ових прилога.

Ови прилози се у нашој средини неће читати једнозначно. Књига ће сигурно, као и многи други радови критичких интелектуалаца са Запада, бити најпре доживљена као отворена или прећутна подршка нашем отпору једној огољеној агресији, као инспирација нашој мисли да осветли многа запретана поља стварности али и као прекор нашем мишљењу. За наше осећање изолације и самоизолације ова књига ће деловати као потврда и особена утеха. Овде се добро показује да свет који нас је потпуно превидео или видео једнострано, ипак није једногласан и да се, заједно с овим храбрим социологом, можемо надати да ће се у годинама које следе распадати неолибералистички монолити па и монолити и предрасуде о нама. Но, ова књига својом отвореном критиком неолибералистичког пројекта ни-

је за нас и друге народе само дело охрабрења. Она садржи критичку и опомињућу поруку интелектуалцима који су напустили истраживачко и критичко мисаоно поље и прешли на партикуларно политичко поље и с њим се неподношљиво лако интегрисали. Наши самозадовољни транспарентни левичари, који се као владавинска позиција врзмају по политичком пољу, сигурно ће имати извесну нелагоду у сусрету с овом књигом. Ни они други добро интегрисају у политичке и теоријске коњукте неће имати сасвим пријатан доживљај. Али, најважнији слој ове књиге је у њеној разуђености, слојевитости и вишеструкој инспиративности. Она инструктивно и храбро расветљава оно што се збива на широким светским просторима (апсолутно неконтролисана разиграност економске и политичке моћи, раздвојеност економске и социјалне сфере, бескрупулозна приватизација, узурпација, корупција, потискивање јавне сфере, угрожавање социјалних тековина), а што се у нас пробија као сурова и дивља тенденција али и као напор да се та тенденција прикрије и мистификује и то упркос очигледним негативним последицама.

Неолиберализам као оправдавајући мит владавинске експанзије

1. Неолиберализам се начелно одређује као јединство једне сложене стварности и сложеног симболичког света који рационализује ту стварност. Као систем економско-политичке стварности, као поход мондијализације и глобализације (нови светски поредак) и њихово саморазумевање неолиберализам се показује у својим различитим ликовима: као мит, као моћан и софистициран теоријски дискурс, као снажна идеја, као идеја иза које стоје реални интереси и историјски субјекти, као интересна рационализација, као утопија која се остварује, као идеја која добија снагу вере или се намеће као нова вера.

Неолиберална визија света црпи изузетну снагу из индуковане представе о нужности либерално и рационално устројеног света, о незауставивости и нужном економском напретку света и, коначно, из очигледности успеха тога пројекта. Након урушавања других идеолошких пројеката, а пре свега оног реалсоцијалистичког, неолиберализам се представља и као стање које нема реалну алтернативу. Ту баналност у представљању неолиберализма обезбеђује упорни рад на симболичком усађивању (интериоризацији) ове идеје чији су главни извршитељи радова, новинари, научници и сами грађани: новинари и грађани мање или више пасивно, а бројни интелектуалци, економисти посебно, активно. Тако се неолиберализам као стварни однос и симболичко поље, а пре свега научни дискурс, међусобно утврђују и обједињују, представљају остваривим и то равноправним средствима реалне моћи и средствима симболичке моћи.

Ова визија света намеће се данас као подразумевајућа и то,

најпре, средствима економистичких рационализација. На тој основи неолиберализам се кити свим знамењима савремености. Савременост, међутим, служи овде само као легитимацијска основа једне "конзервативне револуције" и то тако што себе представља као систем умне владавине, односно владавине научности. А затим, ова идеологија упорно манипулише "планетарним селом", "мондијализацијама", "глобализацијама" и сл. То су успеле конструкције једне идеологије или филозофије прикривања суштине, потчињености и доминацијских односа међу људима и народима.

У свом силовитом идеолошком наступању - као фатализам, неминовност и безалтернативност - неолиберализам настоји да се представи као својеврсни "велики ланац Бића". Ту је заправо на делу стара теолошка формула и прилагођен Аристотелов космолошки доказ бога, односно метафора која свуда претпоставља почетак, крај или последњи смисао (разлог) свега. У овој "неолибералној небулози" уместо Бога на врху ланца бића и смисла бића налази се један математичар-економиста а на дну часописи из друштвених наука, новине, док у средишту стоје велики директори светских економских институција (банака и фондова) као и директори банака великих сила. Ту делују активисти који раде на трајном и подмуклом наметању неолиберализма као нове вере. Тај рад често успева јер се ова идеологија релативно лако прима. Ова идеологија, или ова утопија, је снажна и, као некада марксизам, релативно лако се претвара у веровање. Садржина веровања се концентрише око историјске неминовности новог светског поретка. Рад на овом пољу је широк, интезиван и добро организован и то је основни разлог који Бурдијеа уверава да се с том вером мора ући у сукоб јер је оспоравање идеологије неолиберализма услов да се изгради истинска демократија у савременим условима и омогући слободан развој народа, држава, региона.

Битан слој или лик неолибералне идеологије је глобализација или мондијализација света. За Бурдијеа, то је само "један оправдавајући мит". Но, у том миту има нечега стварног а то је светско финансијско тржиште и моћне наднационалне институције (Светска банка, ММФ). Свет се тако гледано стварно "уједињује" под притиском најмоћније економије која одређује принципе и правила игре. То уједињење има за последицу смањење аутономије националног финансијског тржишта и смањење улоге националних држава. Зато Бурдијеа може да каже да је у овом домену француска држава потпуно абдицирала. Из тога он изводи закључак да је по својој најдубљој интенцији мит мондијализације, у ствари, пут у првобитни или дивљи капитализам. И то се може рећи упркос свеколике софистициране и циничне рационализације овога мита. А с гледишта односа великих и малих економија и народа ово "уједињење" путем финансијске контроле света не може бити стварно уједињење или хомоген-

низација света већ само нова форма доминације и успостављања једне хијерархијске вертикале на чијем врху су доминантне нације (или једна нација) и њихови савези и институције. Тако се у оваквој мондијализацији збива један империјализам лажно универзалног који је, у ствари, ксенофобични национализам моћних који наступа у име одбране светске заједнице, права, хуманости, стабилности и сл.

Но, било као да се одреди и анализује неолиберална идеологија или утопија мондијализма (глобализације) једно је сигурно - она се остварује као "експлоатација без граница" или као "неолиберални империјализам". Ту тенденцију Бурдије квалификује и као конзервативну револуцију која се цинично позива на прогрес, разум, науку а, у ствари, она бескрупулозно афирмише логику огољеног тржишног принципа, дакле закон јачега. То се може одредити и као радикални капитализам, капитализам без кочница и шминке коме кичму чини максимализација профита. Снага те тенденције и идеологије зато чини специфични друштвени неодарвинизам; најбољи и најјачи су ти који тријумфују. Тај став Бурдије је преписао из учења једног добитника Нобелове награде за економију. Ту је изражена једна огољена форма представљања ове идеологије као "ослободилачке" иако је очигледно да је реч о суптилној "мистификацији доминације и варварства".

Реална снага неолиберализма лежи у моћима интеграције, повезивања, поткупљивања и застрашивања. Бурдије је зато у критици неолибералне инвазије на неким местима бескомпромисан: и овде је на делу "мондијализација најгорег", наиме наметање свету једне отуђене и прорачунате економске моћи која се скоро отворено обрушује на националну културу, историјске особености, историјске дугорочне интересе држава и региона, па тиме и на саму демократију.

2. Кад се с нивоа неолибералне идеологије сиђе у поље стварног политичког и економског живота, онда се, према Бурдијеовим налазима, лако открива систем владања као злоупотреба или искоришћавање државних и не-државних институција, науке и средстава информисања. То наравно не важи само за власт у оквиру конкретних друштава него и за међународне институције. Тако мондијализација финансијских тржишта у ствари значи само покретљивост тржишта и контролу регионалних заједница, држава и средстава информисања и науке. Иза отуђених институција међународне заједнице живи један "дарвиновски свет" у коме је постулиран структурални сукоб а насиље уграђено као природно средство.² Структурално насиље, стварно насиље или страх од употребе силе, је скоро све људске од-

² Видети књигу Н. Чомског *Профит изнад људи* и књигу Е. Блоха *Политичка мјерења*

носе и категорије, а можда и сам појам политике, радикално променило. Ту ситуацију, која се после употребе атомске бомбе наметнула као модел односа у свету, Де Гол је добро изразио својим коментарима на употребу појма "америчка спољна политика". Његов коментар се састојао у продорном питању: А где ви ту видите политику?³ У друштву, у колективима, у међународним организацијама, скоро да се не може говорити о поверењу, лојалности, сарадњи, разумевању, солидарности, култури. Тако се либерална утопија остварује као један паклено прорачунат и страхом и несигурношћу контролисан свет који се намеће не само овладаним него и владајућим. Хобсов *Рат свих против свих* (Беллум омниа цонтра омнес) тек сада истински постоји, а ММФ и Светска банка су идеали његовог *Левијатана* као доминацијског начина уређивања односа међу различитим народима и неједнаким економијама.

У савременом свету односи се претежно уређују на претпоставци неолибералне доминацијске вертикале и хијерархијски постављене лествице моћи иако се идеолошка рационализација врши на претпоставци демократске хоризонтале и равноправног поретка међу народима у свету. Зато се велике силе према свету постављају и арогантно и лицемерно: економска, политичка и војна доминација великих остварује се под маском правних, демократских и хуманитарних разлога, а изводи најчеће на основу легитимитета међународних институција. Лицемерна рационализација и ароганција су данас неприкривене јер је примена двоструких стандарда очигледна и то наступање великих сила и њихових савеза представља као сасвим произвољну интервенцију у свету. Та "произвољна владавина" све више потискује националну државу, национални суверенитет, а левичарске владе и истинске националне позиције држи под сталном претњом изолације и економске дискриминације и уцењивања.

3. Једно од средишних места Бурдијеових критичких налаза је оно што он оцењује као упоришну тачку владајућих технократија, како националних тако и интернационалних. Ту упоришна тачку владавинског света он је нашао на терену науке а посебно економске науке која му се данас показује као сума "апстрактних и осакаћених" знања која отворено служе владајућем интересу. Он ту има на уму самоскривљену позицију ове науке која у свом апологетском и функционалном положају апсолутизује максимални раст, продуктивност и компетитивност као једини циљ људске производне делатности. Зато он налази да "велики доктори економије" и "велики свештеници" светских и националних банака размишљају само о повољном расту улагања, поверењу бирача, контроли јавних буџета,

³ Видети: А. Малро, *Храстови које обарају*.

као и о томе како сахранити социјалну државу а пре свега "велике расипнике" (социјалну, образовну, здравствену и културну политику). То је посве логичан резултат уверења магова неолибералне економије који полазе од идеје да економске тековине капитала нису компатибилне са социјалним тековинама радничких борби. Зато неке економисте и не брине целовита друштвена стварност већ искључиво сигурност профита.

Бурдије критички налази да се ово симболичко поље неолиберализма темељи на функционалистички и позитивистички заснованој економској науци која је, с малим изузецима, постала апстрактна наука. Она се у очигледном расцепу неолиберализма између економског и социјалног живота ставила на страну апсолутизације економског разлога, и зато постала суви економизам, дакле апологија "економског реда и стабилности", односно једног "новог апсолута". Тај нови апсолут неолиберализма као једна "туторска теорија и чисто математичка функција" чини да се лако потискују целовити услови рационалних диспозиција. Управо у том потискивању садрже се, по Бурдијеу, све омашке и сви пропусти економске науке данас. Наиме, њему се чини да она није нашла решење и израз за рационалну дијалектику између чисто економског и социјалног разлога економског живота једне заједнице. Зато му изгледа скоро природно то што се неолиберализам дефинитивно морао показати као једна "десоцијализована и деисторизована теорија", а економска наука која му служи као рационализација је зато морала потпуно да побрка "ствари логике" и "логику ствари": апсолутно поверење у обрасце које никада није проверила а које доживљава као истину или природну нужду којој живот треба да се покори. Зато се у неолибералној пракси могло догодити да се један идеолошки програм преобраћа у научни а потом у политичко деловање које руши колективитете разне врсте а афирмише атомизираниог економског појединца. Бурдијеу изгледа да је тако у овој пракси легитимацијску основу преузео научнички рационализам математичких образаца који инспирише политика ММФ, Светске банке, САД као државе која се прогласила заштитником планете Земље. Зато ова оштра критика економске науке, као функционалног знања, може да закључи да је неолиберални капитализам дело функционалне науке: тачеризам није створила Г-ђа Тачер већ групе интелектуалаца који су усађивали и утувљивали ту визију као богомдану, успешну, просперитетну и, наравно, неизбежну.

Неолиберализам економске науке Бурдије препознаје у идеји да се економски и друштвени свет може поставити у једначине па се зато он и јавља као "конзервативна теодисеја", као крај идеологије, па чак и као крај историје. Доминантни дискурс тврди да је неолиберални економски свет "чист и савршен поредак" који неумитно ра-

звија логику предвидљивих последица и све омашке кажњава аутоматски или посредством ММФ, Светске банке, ОЕЦД-а. Овај аутор, међутим, доказује да је на делу спровођење утопије неолиберализма као политичког програма који се уз помоћ науке остварује као научни опис стварности. Зато је језик неолиберализма језик економске рационалности, један скучен и кратковиди економизам који не може да укључи у себе, па ни да именује појаве из стварног живота, људе, срећу, несрећу, патњу, правду, неправду. Тако се у Француској више не употребљава реч "индустријалци". Апологетским језиком неолибералне теорије ти људи се сада зову "жрве снаге нације", реч "отпуштање" замењује се чудовишном биологистичком кованицом "скидање масних наслага", а масовно отпуштање се најчешће именује као "храбри план".

Сукоб леве и десне руке државе, прекаритет, шиболет...

1. Бурдијеова критика неолибералног пројекта настоји да оспори његову рационализацију указивањем на једно особито тамно место модерног света које ова рационализација олако превиђа. Реч је о постојању масовне беде и патње у богатом западњачком свету. У том свету стидљиво се говори о беди и патњи (странаца, незапослених, привремено запослених, мањина, ситних земљорадника, младих и старих) као и нелагоду људи који се у свом професионалном раду с њом срећу свакодневно (социјални радници, наставници, директори школа, судије за прекршаје, социјални истраживачи, репортери). Списак оних који живе у беди и патње и оних који пате зато што не могу много да помогну је очигледно доста дугачак. И Бурдије у својим прилозима то стање не прикрива. Управо зато што су ове појаве распрострањене он се не слаже с олаким и неморалним ставом који ово стање оправдава неспособношћу, глупошћу, па чак и неморалношћу, оних који живе у беди. Наиме, социјална беда се с гледишта неолибералног цинизма представља као неспособност да се искористи шанса која се свима једнако пружа у "отвореном" и "слободном" друштву. Овде се, очигледно, превиђа темељни сукоб унутар неолибералне државе, односно неподношљива противречност између економског и социјалног разлога заједнице (и њене државе). Управо тај сукоб и доминантни смер у разрешавању тога сукоба производе ово стање беде и патње.

Темељни сукоб или "двосмисленост" у неолибералној држави, као израз противречја између социјалних и економских разлога деловања државе, Бурдије формулише сликовито као однос "леве" и "десне" руке државе у раздобљу неолиберализма. Ту противречност је један првосвештеник неолиберализма (председник Немачке банке) поставио као одлучујућу дилему: или поверење тржишта или повећење народа.

Десну руку државе интересује само проблем финансијске равнотеже. Зато лева рука има осећај да десна рука и не зна шта заправо ради лева, а можда би желела да она уопште не постоји или да ништа не ради. Управо је с неолиберализмом постало зато очигледно да се држава појављује као "једна двосмислена стварност", као сукобљеност у себи. Тај сукоб се одвија интензивно као разлика у позицији (стварној и моралној) ситног чиновништва које се сусреће са стварним животом, социјалном бедом, људским драмама, на једној страни, и високог апарата који живи потпуно одвојено од стварног живота. Десна рука, будући кључар фондова, је увезала леву руку јер јој је надмоћна, између осталог и зато што и сами еносерси (назив за високе функционере који по правилу долазе из елитне школе - ЕНА) у свом образовању и не знају за проблем леве руке. Они су се образовали за располагање богатством и за демонстрацију моћи на јавном плану деловања државе и сукоб леве и десне руке је, у ствари, сукоб министарства финансије и министарстава која само "троше". А како је овај сукоб по свему неравноправан на делу је тихи бунт и nelaгода ситног државног племства, немоћ, очај и незнање. И то је природна реакција оних који се сусрећу с патњом и хтели би да је смање или потпуно елиминишу. Но, јасно је да је у томе исказана драма леве руке као рецидива социјалне државе (или државе благостања) као и социјалних тековина радничких борби из прошлости.

У условима неолиберализма држава се све више концентрише око економске моћи и њених заштитника: војске (да би се водили ратови) и полиције (да би се одржавао мир у земљи). Тако држава сигурно испада из јавне сфере. У САД, на пример, то испадање има посебе специфичне и то неолибералне форме: држава обезбеђује социјално повлашћене, а народу оставља на располагање само полицијски део државе. Тако је у Калифорнији буџет за полицијски део државе много већи него буџет свих универзитета заједно. А Црнци из чикашког гета од целе државе знају само за полицајце, судије, чуваре у затвору и за лица која примењују казну и којима се јављају кад изађу из затвора. Тако се држава за грађане објективно показује пре свега као држава-полицајац или, како би то рекао још А. Грамши, "држава-ноћни чувар". То је посебе логична последица повлачења државе из бројних јавних сектора које она препушта приватном интересу, доброј вољи или нечистој савести богатих. Наравно, високо државно племство у томе учествује на посебан начин. Оно проповеда ову редукцију државе или специфично одумирање државе. То, уз владавину тржишта и логику потрошње, све више води укидању јавног добра и претварању јавног добра у приватно добро, приватну ствар или у најбољем случају у партијску ствар. У Француској, која има традицију социјалне државе и свест о њеној важности, постоји снажан притисак на одумирање државе, односно повлачење државе из ја-

вног социјалног деловања. Резултат тога је повећање разноврсних облика патње и социјалне беде и појава заобилазних путева издвајања средстава за социјална давања. Тако, на пример, Француска држи рекорд у потрошњи средстава за смирење.

2. Једну од главних последица теорије и праксе неолиберализма је интезивно нестајање тековина социјалних борби, смањивање социјалних права и, нарочито, редуцирање функција социјалне државе. То је последица тенденције ка апсолутној приватизацији која је упркос унутрашњем динамизму (извесно повећање броја радних места) по својој природној логици ишла ка смањивању или потпуном укидању колективних права радника. На удару се нашла пре свега сигурност запослења. Те тековине Бурдије одређује као најзначајније социјално достигнуће европске цивилизације и зато уверава да је одбрана тих тековина природна и оправдана. Зато он у својим прилозима демонстрира отворен сукоб с неолибералним ставом економиста који ове тековине представљају као нешто посве конзервативно, застарело и као баласт економске политике. Зато се он с чуђењем пита: Зар је стварно конзервативно право на рад, права жена, социјално осигурање и да ли се социјална права могу једноставно и лако надоместити повременим "добročинствима" великих фондација (на пример Сороша и других) које ситним давањима олакшавају своју душу.

Бурдије оштро квалификује неолибералистичко раздвајање социјалног живота и економије и потискивање јавне сфере као "рушење једне цивилизације". Зато се њему чини да је с том тенденцијом отпочео распад друштва и политике али и саме државе. Ту он размишља на трагу Аристотела и Т. Аквинског који државу узимају као особену целовитост а политику као деловање ка укупној срећи народа. Отуда он наступа као отворени бранилац јавне делатности (јавне заједничке службе, републиканска једнакост права, право на образовање, здравље, културу, уметност и, наравно, на рад) као темеља западноевропске цивилизације. То наступање иде отворено против робусног потискивања јавне ствари. Но, он зна да се то потискивање прикрива и рационализује индивидуализмом као формом која одговорност за социјални живот преноси на "слободног" појединца. У име те слободе, иницијативе појединца и слободог надметања, презир према јавној сфери често се и не прикрива. Плате радника у јавној сфери тај презир на јасан начин откривају. Али откивају и дубоку кризу ових сфера.

Криза јавних сфера има за последицу кризу јавног деловања али и кризу политичког живота у целим (антипарламентаризам, повлачење државе из јавног интереса и одговорности за јавни интерес). Бурдије указује на то да је у Француској, али не само у њој, скоро потпуно нестао слободни политички активизам и ангажман, дакле

оно тихо и упорно деловање у акцијама заједнице (од кућних савета па даље...). Политичари учествују у јавном деловању само уколико се то јавља као део њихове рекламе и промоције, што значи ако се то приказује на телевизији. Најгора последица кризе јавног деловања је интезивна деградација јавног морала под којом се овде подразумева она неупадљива посвећеност јавном и заједничком интересу, на једној страни, и афирмисање агресивности и грабежи (показати се, истаћи се, узети за себе), на другој страни. Уз то, природно, иде и ћутање интелектуалаца и општа обесхрабреност потенцијалних активиста. А све то заједно води промоцији просечних, људи без надањућа и без свести о социјалној и јавној мисији, а често и без елементарног морала.

Ситуација леве руке државе постала је неприкривено тескобна а поверење у јавно добро и државу као установу свих се рапидно смањује у условима неолиберализма. С тим иде пораст особене религиозности маса, односно једно фаталистичко мирење људи са ситуацијом, препуштеност себи, безнађе и повлачење људи из заједнице и јавних послова. У приказу овакве ситуације леве руке државе Бурдије исказује посебно незадовољство према политици социјалиста у Француској и то напосто зато што се од ове партије очекивало да користи "леву руку" а они су, међутим, одлучујуће утицали на урушавање јавне ствари и губљење поверења у државу. Зато он с жаљењем констатује да ови социјалисти нису социјалисти онолико колико се претварају да јесу и то не само зато што су интезивно обезвредили јавну ствар него и зато што су почели да је напуштају идеолошки и да величају приватни сектор, да у њега улазе и јавно и тајно. Та по свему песимистичка слика јавне ствари и јавног деловања наводи на закључак да се у садашњим условима поновно освајање демократије мора догађати управо као поновно освајање јавне сфере и слободног ангажмана људи и то посве насупрот технократизацији и приватизацији интереса људи.

3. Најочигледнију последицу логике неолибералног капитализма Бурдије препознаје у нарастању једног модуса живота који се карактерише повећањем несигурности, осећања страха код широких маса радника, средњих слојева, младих али и ситне буржоазије. Тај модус он одређује као *прекаритет*. Модерни свет у целини живи особени прекаритет или неизвесност, нестабилност, несигурност сваке врсте, а пре свега несигурност радног места. Сви показатељи откривају да у целом свету расте број привремено запослених, слабо плаћених и незапослених у односу на број стално запослених. Зато је прекаритет свуда: не само у приватном него, и то све више, и у јавном сектору (привреда, универзитет, установе културе и информисања, итд). Уз то иде стална претња онима који су у радном односу и дискрециона права руководиоца установа и предузећа у запошља-

вању, потписивању уговора, отказу. То чини све људе практично привремено запосленим, несигурним, заплашеним и послушним.

Стање прекаритета погађа низ генерација младих и оне се зато налазе у стању које се може одредити тежим него што је стање старијих (привремено незапослених или повремено запослених или запослених на одређено време). По томе младе генерације на интезиван начин припадају једном изразито неповољном социјалном положају који би се могао свести под категорију *под-пролетаријата*. Та категорија потврђује да се друштво посредством прекаритета на нов начин дели на оне који не раде и на оне, који из страха да не испадну из света сигурног рада, раде све више и под неповољним условима. Последице су за раднике обесхрабрујуће неповољне а за власнике изразито повољне. Зато Бурдије може да устврди да је прекаритет настао као замисао једне доминацијске воље која се служи несигурношћу радних маса као превентивном контрареволуцијом и средством деполитизације. Прекаритет и његови деривати, као тзв. флексибилност у радном времену и условима рада, у интересу капитала враћају друштво у епоху дивљег или раног капитализма кад је држава још није била укључена у заштиту рада и социјалне активности. Данас се, пак, држава искључује из свих социјалних делатности а прекаритет се слободно и неконтролисано употребљава као застрашујуће и ефикасно оружје у заштити владајућих (власника и директора). Тако се прекаритет појављује као онај чинилац који омогућава нове стратегије доминације, експлоатације засноване на претњи отказима и на флексибилитету радног времена. Из тога Бурдије изводи битан закључак да је прекаритет саставни, а можда и најефикаснији, део модуса доминације новог типа и сигурног владања. Зато се стање које производе прекаритет и флексибилност назива *флексплотација*, односно рационално и разноврсно коришћење несигурности и конкуренције на тржишту рада.

Објективна несигурност коју оличава та флексплотација чини основ субјективне несигурности и тако се један негативан и заробљавајући круг затвара: реално стање несигурности учвршћује се субјективним расположењем. И тако настаје позиција *под-пролетаријата*. То је стање и осећање оног слоја који нема минимум стварних гаранција сигурности неопходних да би се могла појавити амбиција да се мења стварност Или, то је онај слој који нема шта да брани ни изгледа да свој живот промени, а нема шта ни да изгуби. Тај фундаментални прекаритет и истински под-пролетаријат прети данас свима - од радника до професора универзитета: сви су остављени на милост и немилост послодаваца, употреби и злоупотреби власти (министара, директора, декана). Зато прекаритет темељно погађа и плаши и тако спречава сваку озбиљну побуну, јавно иступање. Бурдије је посве сигуран у овај налаз јер је очигледно да данас изостаје

побуна и против онога што је апсолутно неподношљиво. И то није сасвим необјашњиво. Незапосленост и привремена несигурна запосленост спречавају критичко иступање, субверзивност и важност људи. Зато он с жаљењем констатује да је незапослене и прекарне раднике тешко мобилисати јер они немају садашњост ни будућност: нема ангажмана за будућност ако људи немају минимум могућности да утичу на садашњост. Зато је један протест незапослених у Француској (заузимање Више нормалне школе, 1988.године) доживљен као право чудо. То чудо зато нису разумели ни левичари па се догодило да су они овај протест осуђивали: они нису видели да су ови људи својим протестом вратили себи достојанство и показали друштву да и они постоје и да могу да се боре.

У условима неолиберализма и владавине апстрактних економских критерија над целокупним животом показује се да је борба за посао или очување радног места, по сваку цену, она граница која сигурно спречава наступање људи и слободно мишљење. И више од тога, она руши све вредности, солидарност, човечност и креативност. У духовној сфери последице су, такође, очигледне: изгубљена је аутономија стварања, почиње трговина и комерцијализација у свету образовања, културе и уметности. Зато Бурдије може да се запита: шта ће остати, на пример, од европског истраживачког филма за десетак година?

Посве је очигледно да је стање прекаритета већ сада произвело тешке последице. На делу је деградација услова рада и скоро свих социјалних тековина у Европи. На тај начин, међутим, прекаритет је повезао интересе и животе запослених и незапослених и свео их на исти именитељ. То је, према Бурдијеовој нескривеној жељи, основа за наду да се може изградити једна нова стратегија за борбу радника не само у појединим земљама него у свим земљама. Он верује да ће и запослени морати да схвате да се незапосленост све више тиче и њих иако је све учињено да они то не виде или да то забораве.

4. Социјални разлог живота и последице превиђања овог разлога у неолибералној економској политици, односно индиферентност према стварном животу и ароганцију неолибералне демократије, Бурдије истраживачки прати на конкретниим појавама и поводима у Француској. Он трага за оном последњом консеквенцијом која разоткрива сву бескрупулозност и цинизам неолибералне демократије. То су она болна и непријатна места која ова демократија не би хтела да види и призна. Управо по томе она и не може да буде истинска демократија јер превиђа демократско начело правичности. Према А. Хелер то је начело демократске етике и демократске политике које као категорички императив заповеда да се у једној заједници не превиде или забушуре они који највише пате. Бурдијеу се у Француској питање странаца показује као та тачка. Зато он то пита-

ње одређује као *шиболет*. Шиболет је оно социјално место где заједница и демократија полажу испит или падају на испиту.

Бурдије у једном прилогу приказује резултате испитивања става према страним радницима у програмима председничких кандидата на изборима 1995-године. Резултати уверљиво показују да је ова тема практично била искључена или је отаљавана у предизборној кампањи појединих кандидата. Ж. Ширак уопште није одговорио на молбу истраживача да разговара о страним радницима. Л. Жоспен је послао на разговор двоје својих сарадника који су деловали посве неупућено и неспособно. Понашање најзначајнијих претендента на функцију председника Француске њему не изгледа случајно јер они нису ни имали шта да кажу о томе и нису смели да се супротставе доминантном ксенофобичном дискурсу француског јавног мњења. То јасно показује да они о томе немају чврста убеђења, не смеју да осуде ксенофобију јер би изгубили гласове а ћутањем могу да преузму многе гласове ултранационалистички инспирисаног Ле Пена. Зато Бурдије с одушевљењем хвали храброст и речитост у исказу једног железничара. Тај "обични железничар" може да наступи отворено и без калкулација јер он странце, па и тако "проблематичне" Алжирце, доживљава као људе јер су и они, једноставно речено, "Људи као и ми". Тај изузетни исказ у ксенофобичној Француској Бурдије назива "здравом народном истином" (Б. Паскал) и зато у таквим ставовима налази наду да се у Француској може догодити отпор насиљу које се свакодневно збива на ТВ, радију, новинама, односно у њиховим отрцаним сликама у којима је све изједначено: ислам и тероризам, странце и примитивизам, итд. У име тих олакшаних генерализација све је допуштено према странцима (упад у станове, разваљивање врата, бруталност, ословљавање са "ти" и сл.)

За Бурдијеа као одговорног истраживача и ангажованог интелектуалца питање странаца није уопште неки "детал" већ индикатор стања општег прекаритета, лоше вођене политичке борбе и крхкости јавномњењског става. И зато је ово питање истински шиболет-одлучујући критериј за проверу способности политике и политичара да се пружи отпор конзервативној и ксенофобичној Француској или да се прихвати отворено интернационалистичко и универзалистичко становиште које у Француској још живи. Истовремено, то је, гледано са становишта једног социолога-истраживача, тест за анализу сложености социјалне стварности а посебно оних појава које у тој сложености делују очигледно или небитно. А како је то, не само у Француској, и пробни камен свих ангажмана то се питање странаца у савременим демократијама објективно показује као битно и тешко питање.

За утопију новог интернационализма

1. Критика неолибералног реалитета и мондијалистичке инвазије не претпоставља ни фатализам, ни апокалипсу нити, пак, одрицање могућности једне другачије мондијализације и једне утопије новог интернационализма. Напротив, Бурдије говори о потреби да се "измисли" или "осмисли" један нови интернационализам, односно друга или другачија мондијализација света и другачија европеизација Европе. Он је само против мондијализације капитала и Европе капитала а за један интернационализам који је, посве условно речено, радничко-социјалног типа. У ствари, интернационализму владајућих он хоће да супротстави интернационализам слободних и, пре свега, интернационализам оних који раде. Најтемељније је у томе оно Бурдијеово очекивање да се изгради један интернационализам који граде снаге националних држава и тако контролишу и усмеравају снаге светског финансијског тржишта и спречавају његове регресивне поступке а пре свега поступке најјаче светске силе.

Централно је питање: Зашто је интернационализам "радно-социјалног типа" и државно-националног усмерења нужен? Напросто зато што су доминантне снаге капитала снажно организоване и делатне на светском нивоу, дакле, транснационалном нивоу. Бурдије доказује да је зато оправдано и могућно градити једну другу истинску међународну повезаност људи, ако не на светском а оно на европском нивоу свакако. То би, можда, била идеја некадашње "Европе радника" (Е. Мандел) која се бори против "Европе капитала". Могућност те нове међународне повезаности он изводи најпре из уверења да монетарна или тзв. "евроинтеграција", која лако превиђа социјалне потребе маса и јавног сектора, не може да уједини Европу. И то напросто због тога што социјална кохезија није мање важна од паритета валута. Монетарна интеграција ће, према његовом чврстом уверењу, пре поделити него ујединити Европу. Зато он предлаже утопију једне "европске социјалне државе" која би ујединила Европу и могла да контролише банке и да, као свој позитивни програм, у живот европских држава уграђује социјалне интересе и јача делатност њихове "леве руке".

Против глобализације, која се намеће из светских финансијских центара и влада најмоћнијих држава, једино решење он види у социјалном повезивању Европе. Могло би се рећи да он мондијалистичком миту супротставља утопију социјалне Европе. То се може сматрати основним и дубинским мотивом његових прилога а посебно најобимнијег и најтемељнијег (*Мит о "мондијализацији" и европска социјална држава*).

Размишљање о супротности мондијализације и једне другачије уједињене Европе као и изградња стратегије која би европске државе извукла из стања потчињености није мотивисано само спозна-

јом о грубој доминацији ММФ-а и Светске банке над националним економијама у Европи. У Европи Бундес банка делује као њихова испостава и резервна доминирајућа сила. Зато он размишља не тек о уједињеној Европи, јер се она може, као сада, и неравноправно и фрагментарно ујединити (монетарно, војно), већ о једној "социјалној Европи" или јединственој европској социјалној држави. Таква држава се не може изградити као "евројединство" или само монетарно јединство већ као истинско јединство коме у основи лежи социјално јединство а као покретачке силе социјални покрети и националне државе а не наднационални организми банке. Зато он и хвали шведско одбијање "евројединства" и то због тога што његово увођење није било усклађено са социјалном политиком у бројним европским државама.

Национална држава с визијом националне особености, будућности и општих интереса заједнице - то је она карика која би, према Бурдијеовој нади, могла да омогући један особит прелаз (скоро револуцију) ка напуштању рачунцијског и себичног индивидуалистичког живота који се центрира само око економских проблема и "сакатог рачуноводства" ортодоксне неолибералне економије које се води у ММФ-у и Светској банци. То је и услов да се превлада изнуђена и објективно неповољна ситуација европских држава у условима неолибералистичке мондијализације.

Иако објективно неповољна та ситуација се Бурдијеу чини субјективно повољном и подстицајном јер присиљава европска друштва да се одреде између новог либерализма и "дивљаштва глобализма", с једне, и европских национализма, с друге стране. Зато он мисли да се европски народи налазе на историјској прекретници: уколико се не одлуче биће угрожено све оно што је вековима стварано у борбама европских филозофских, културних, уметничких, политичких и социјалних покрета. Наравно, Бурдије мора да се запита да ли се може очекивати да већ сада, или убрзо, видљиве последице неолибералистичке мондијализације (глобализације) послуже као основа за један озбиљан покрет који ће бранити колективне и националне снаге и социјалне тековине у Европи. Извесне снаге одбране он налази у националним државама и синдикатима који ће тежити да ставе под контролу логику профита и мондијализације у име среће и сигурности људи и самосвојности европских народа. Зато њему изгледа да је данас и потребно и могућно управо снагама друштвених и социјалних покрета разбити онај наметнути фатализам и песимизам који пристаје на то да је судбина свих људи и европских нација већ одређена трансцендентно, дакле вољом финансијских божанстава (ММФ, Светска банка) и другим механизмима мондијализације. Ти покрети би, ако хоће да буду делатни, морали да стану у одбрану јавног интереса који надилази све пиљарске и рачуно-

водствене разлоге. Они би морали да раде и на расветљавању слике једне рационалне будућности као јавног простора и заједничког живота људи. То је услов да се превазиђе стање које је настало урушавањем идеологија деветнаестог века и створе услови за реконструкцију реалистичких идеала способних да мобилишу вољу већине људи и то без манипулација и мистификација.

2. Битан услов да се свет и европске националне државе окрену против економистичке глобализације је темељно и критичко суочавање с границама овога пројекта. То значи да би, најпре, економска теорија морала у цену трошкова овог пројекта да укључи и социјалну цену економских одлука. Али то би онда значило да економска наука има у себи снаге да скученој и кратковидој економији неолиберализма супротстави "економију среће" која рачуна на све трошкове и добитке, на све последице једне политичке и економске стратегије (образовање, наука, култура, здравство, социјални рад, спорт) а не само на ефекте који ће се исказати у банци, војсци и полицији. Наравно, Бурдије реалистички упозорава да је за успех ове идеје о социјалној Европи од посебног значаја како би се према њој у будућности поставити немачке социјалне снаге које делују у доминантној европској економији.

С обзиром на неприкривено и темељно лево опредељење овог аутора може деловати као не мало изненађење његов захтев да се преиспита неповољан положај националне државе и учине напори да се заустави неолиберално одумирање државе. Реч је заправо о положају европских националних држава које поход мондијализације угрожава не само изнутра (везивање леве руке) него и споља (губљење аутономије пред налетом транснационалних сила). Тако се Бурдијеу показује нужним и оправданим одлучно залагање да се брани држава и то најпре у њеној социјалној и националној функцији: морају се обновити снаге националне државе, с левом и десном руком истовремено, а не тек државе као економске и зависне корпорације. Тиме се дефинитивно брани теза да држава у свом основном смислу није обавезно застарела и регресивна установа па се као јавно и заједничко добро и органон мора бранити.

Јавномнењска докса, неутрални и демисионирани интелектуалци

1. Бурдијеови прилози у једном слоју, који је паралелан и комплементаран критици неолибералне инвазије, садрже одлучну критику позиције савременог интелектуалца и његово демисионирање пред владавинским силама у другтву. Та се тема провлачи кроз све прилоге књиге *Сигнална светла* а чини основни садржај прилога *Научни радници, економска наука и социјални покрет*. Овде се заправо критички приказује стварање и промоција "новог интелектуалца" и начин остваривања његове улоге. Ту улогу неприкривено

конституише, пре свега, функционализација интелектуалности и друштвених наука које се претварају у "политикологију предизборних вечери" или у "математизовану економију" профита и апологије неолиберализма. Речју, њему се чини да су интелектуалци у постојећим условима сведени на "доксографе" или техничаре јавног мњења а тиме и на бранитеље доминантног мишљења. Зато он оштро закључује да су у временима владавине неолиберализма интелектуалци демисионирали или су, чак, ушли у колаборацију с владајућим силама друштва. У сваком случају, они су се добро "интегрисали". За таквог или интегрисаног интелектуалца најбитније је да олако наседа на "фамозну мондијализацију" и масовну производњу свести и знања за широку и јавну употребу, затим на јефтину идеју о крају идеологије, крају нације, крају државе, па и крају историје. Тако се интелектуалци објективно показују као активисти неолиберализма јер они, посебно онај део који ради у медијима, одржавају симболички поредак света и тако помажу одржање реалног поредка света.

Будући укључени у симболичко одржавање поретка света интелектуалци често не могу да виде да тај поредак на најперфиднији начин угрожава интелектуалне слободе а тиме и само биће интелектуалаца. То угрожавање се изводи различитим механизмима и силама (војно, полицијски, обавештајно, економски, административно, законодавно, мондијалистичким идеологијама, либералним и позитивистичким концепцијама науке и сл.). Бурдијеу се зато показује од непроцењиве важности могућност да интелектуалци данас поново стекну аутономију у односу на политику, економску власт, цркву, идеолошке апарате и наметнуте интелектуалне норме. То је услов да они покажу намеру и спремност да "сведоче" и "осуде" као некад Зола или Сартр. Истина, Бурдије упркос те наде није посве сигуран у снажну, велику и позитивну улогу интелектуалаца у медијализованом свету. Он, наиме, зна да интелектуалци у време владавине неолибералне еуфорије не могу да буду нови пророци али би волео да бар не буду саучесници снага које воде друштво против саме интелектуалности и слободе стварања. Зато реалистички указује најпре на оне оствариве задатке интелектуалаца данас. Те задатке он формулише једнозначно и прецизно: поштено оглашавање у областима за које је интелектуалац компетентан. Такав ангажман и компетентна аргументација могли би да потисну чисто политички и манипулативни ангажман, примитивне, плувачке, свађалачке и клеветничке расправе на јавној сцени. Само тако интелектуалци би могли да послуже социјалним покретима. Тај ангажман или таква теоријска пракса остају у основи интелектуалне, теоријске и компетентне природе и могу да помогну да се широке масе корисника јавномњењских расправа суоче с једним подмуклим дискурсом неолибералне апологије, процедурама према којима се она промовише и

усађује у свест грађана. Зато у том минималном задатку Бурдије види и сам главни задатак интелектуалца. Тај задатак је дефинитивно у стварању мисаоних основа да се раскине с фатализмом неолибералне мисли како би се "економији неолиберализма" супротставила једна "економија среће" која би у политику и економију уградила и цену патње људи али и добити од реализације слободне и пуне личности. Тај задатак на основном нивоу тражи стварање критичког фронта против ТВ, јавног мњења, успаване и интегрисане науке, посебно економије као апологије либерализма. Све то заједно тражи васпитавање за мишљење које би било рефлексивно а то значи способно да се осврне на себе, способно да тражи и "измишља" нове одговоре и нове облике протестног рада и организације протеста.

2. Бурдије је потпуно свестан снаге и значаја "мондијализованог света" или "новинарског поља" у савременом свету. Ово поље је данас ушло у процес неутрализације свести, неполитизованости или деполитизованости јавног мњења и по томе постало битан медијум деловања негативног интелектуалца (неутралност, унапред одређен, фиксиран за јавномњењску доксу и идеолошке стереотипије као и за радикално одстрањивање људи на основу тога). Телевизија је водећа сила те тенденције јер она, више него новине, води процесу деполитизације и зато се може разумети и као "облик симболичког угњетавања" људи и то не само оних који су већ ушли у то симболичко поље него још више оних који су још изван њега (неактивни, необразовани, сиромашни). Том послу који изводи ТВ придружују се други чиниоци и механизми који конституишу тај "медијализовани свет".

Деполитизација медијализованог поља, односно искључивање политике из озбиљних и критичких расправа, оставља један потпуно празан простор у мишљењу у који лако улази једна "инстант слика света", скандалозне приче, спектакли, афере. И оно мало расправа које се организују делују површно, некомпетентно и неодговорно. Медији на такве расправе позивају људе који причају о свему и свачему. У Италији те људе зову туттолого или сваштари. У расправама доминирају браниоци партикуларних интереса и позиција и зато јавне расправе, па и скупштинске дебате, личе на мечеве рвача, пеливана, боксера.

Слика света коју граде медији, а пре свега ТВ, састоји се од несрећа, природних катастрофа, етничких сукоба, криминалистичких обрачуна и сл. То производи став резигнације, повлачења из јавности, страх од политизације и, истовремено, показује да се деполитизовано медијско поље у основи храни скандалима (Моника Левински, Клинтон, Леди Дајана, скандали чланова принчевских куча, скандали политичара), теленовелама, серијама сапуница, сентименталним филмовима, мамутским серијама, викенд романима, дакле

оним што води конформизму, цинизму, тугаљивом морализму, естетском конформизму, малограђанском оптимизму и сл. Наравно, деполитизација постаје посве проблематична јер она ради за систем и политички позитивитет управо тиме што оставља на миру владајуће структуре и институције. Тако се новинарско поље појављује као инструмент једног погледа на политику који одводи од политике. Наиме, у свету у коме се намеће страх да се не буде досадан, поучан, јавља се настојање да се публика забави по сваку цену. Зато се политика све више искључује и из уобичајених термина, емисије "Вести" постају кратке, сажете и неутралне инстант информације. То са своје стране новинаре одвраћа од истраживања, образовања и критичности. Тиме се може објаснити и конформизам способних и искусних новинара који се све више прилагођавају или уклапају. Истраживачко новинарство се све више препушта храбрим почетницима, хоноرارцима, новинарима-репортерима, новинарима из "базе" (предузећа, провинције). Зато само њихова сведочења још имају некакву аутентичност и снагу. Бурдијеу посебно смета тај недостатак конкретног или истраживачког новинарства и зато очекуја да би веза између новинара и научника-истраживача могла бити драгоцену за конституисање једног другачијег "новинарског поља" као снаге критике и снаге одбране могућности самог новинарства од стања које новинаре чини саучесницима у симболичкој и стварној доминацији над друштвом, појединим социјалним групама и неотпорним појединцима.

3. Бурдијеу се, упркос једнозначне критике садашњег стања, чини да се може замислити начин изласка из процеса неутрализације свести, неполитизованости или деполитизованости јавног мњења као простора у коме може деловати само негативни интелектуалац. То практично значи стварање услова за делатност критичко и аутономног интелектуалца који ће деловати с ону страну поља негативног интелектуалца. То би био онај интелектуалац који не пристаје да буде "неутралан", да се определи унапред без истраживања или дубље саморефлексије и да се олако и дефинитивно стави на једну страну или на страну неке идеологије. Такав интелектуалац не уображава да све зна, а посебно не верује да без истраживања може рећи шта то у друштву не ваља, ко су добри а ко зли, или непријатељи народа, које треба заборавити, одстранити.

То што након два века "успона маса" у Европи постоје они интелектуалци који олако постулирају супротност између "рационалних елита" и суштинских жеља народа Бурдије сматра чудним мишљењем и позицијом типично негативног интелектуалца. И више од тога, он у томе види типично реакционарно мишљење које је такво у свим временима и свим земљама. То постулирање он доживљава као стварање основне претпоставке за конституисање и наме-

тање самодовољности политичког, а пре свега самодовољности државног и партијског племства с политичким функцијама, стручним и научним титулама. Та "одговорна лица" често и олако проглашавају самосталне интелектуалце и критичаре политичког живота за "неодговорне" и "издајнике". То надмено и самодовољно бирократско убеђење политичара да они, и само они, знају шта је за народ добро откива да управо они не познају народ и да се зато често изненађују кад их народ не следи, не гласа за њих, кад се буну и протестује.

Као ангажованом интелектуалцу Бурдијеу је највише стало до тога да пробуди из снова и удобних позиција као и да учини заинтересованим и гневним оне незаинтересоване, неутралне и интегрисане а пре свега оне интелектуалце који сада ћуте а који би се после двадесетак или тридесетак година могли "покајати" и мудровати пост фестум. У нас се та могућност сваког дана показује у појавама кад бивши догматски комунисти наступају као радикални антикомунисти, бивши антитеисти као смерни православци, бивши интернационалисти или Југословени као жестоки националисти и сл. То повијање мишљења пред коњуктурама још је Волтер у свом *Филозофском речнику* назвао "баштованском религијом". Реч је о мишљењу које лако пристаје да буде корумпирано и интегрисано, да иде уз владавински или јавномнењски конформизам, неутралност, али и слуганство и коњуктуре различите врсте. А то мишљење Бурдије сматра најслабијим мишљењем које се може замислити.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аквински, Т., *О држави*, Загреб, 1990.
2. Аристотел, *Политика*, Београд, 1970.
3. Блох, Е., *Политичка мјерења*, Сарајево, 1979.
4. Бурдије, П., *Сигнална светла*, Београд, 1999.
5. Чомски, Н., *Профит изнад људи*, Нови Сад, 1999.
6. Енценсбергер, Х. М., *Немачка, Немачка између осталог*, Београд, 1980.
7. Енценсбергер, Х. М., *Огледи*, Нови Сад, 1992.
8. Хабермас, Ј., *Теорија и пракса*, Београд, 1980.
9. Хелер, А., *Филозофија левог радикализма*, Београд, 1975.
10. Ками, А., *Међународна демократија и диктатура*, ЦАМУС, 8, Загреб, 1976.
11. Кант, И., *Вечни мир*, у: *Ум и слобода*, Београд, 1974.
12. Малраукс, А., *Храстови које обарају*, Загреб, 1971.
13. Мандел, Е., *Европа рада и Европа капитала*, Марксизам у свету, 6/1977.
14. Маркузе, Х., *Човек једне димензије*, Сарајево, 1968.
15. Нехру, Ц., *Освајање света или удруживање света*, у: *Откриће Индије*, Београд, 1952.
16. Видојевић, З., *Транзиција, рестаурација и неототалитаризам*, Београд, 1997.
17. Волтер, *Филозофски речник*, Нови Сад, 1973.
18. Вујадиновић, Д., *Теорија радикалних потреба*, Никшић, 1998.

Ratko Nešković, Belgrade

**A CRITIQUE OF NEOLIBERALISM
AS AN IDEOLOGY OF UN-ALTERNATIVE ORDER
(Or: About the possibility of Engaged Intellectual Today)**

Summary

The paper presents plentiful overview of ideas that can be found in the book of Pierre Bourdieu, a contemporary French sociologist, named "Signals of lights (Contributions to resistance to neoliberal invasion)". While presenting and commenting Bourdieu's ideas, the author of the paper also presents his own reflections about neoliberal mondialisation and globalization, as well as his thoughts about the possibility of authentic engagement of intellectuals in today's time.

Key words: Neoliberalism, mondialisation, globalization, intellectual engagement.